

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті висвітлено сутність та складові етнотуризму, досліджено зарубіжний досвід етнотуризму та визначено проблеми його розвитку в Україні.

Ключові слова: етнічний туризм, скансен, етнографічні музеї, історико-культурна спадщина.

Сучасний туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії світу, позначилися і на розвитку туризму в Україні. В Законі України "Про туризм" держава визначає туризм як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури й економіки¹. Таке визначення стало досить актуальним після того, як набув популярності етнотуризм як один з напрямків культурно-пізнавального туризму. Світова практика доводить, що саме такий вид туризму здатний задовольнити цілий ряд духовних потреб людини. Найбільш важливим в організації етнічного туризму є ознайомлення учасників з традиціями та культурою різних етносів².

Теоретико-методологічні аспекти розвитку етнічного туризму протягом останніх років активно досліджують українські та зарубіжні фахівці. Це історики, політологи, культурологи, туризмознавці, соціологи: І.О.Бочан³, І.М.Кулаковська⁴, О.І.Кузьмук⁵, Л.Д.Божко⁶ та інші науковці. Попри це вивчення і розробка теоретико-методологічних основ етнотуризму ще не стали предметом спеціального комплексного дослідження в українській науці. Поза увагою науковців залишаються такі проблемні питання, як створення термінологічного апарату і підходів до класифікації етнотуризму як унікального історико-культурного та соціально-економічного явища⁷.

Метою статті є розкриття існуючих поглядів на зміст терміну "етнічний туризм"; проаналізувати наявний зарубіжний досвід організації етнічного туризму та з'ясувати стан і перспективи розвитку етнічного туризму в Україні.

Етнічний туризм іноді називають також етнографічним, оскільки етнографія ("народознавство") – це наука, що вивчає культурні та побутові особливості різних народів світу, а в даному випадку турист безпосередньо знайомиться з цими особливостями і, певною мірою, вивчає їх. Етнічний туризм виник як засіб, який використовується в багатьох країнах для підтримки економічного та культурного розвитку сільських регіонів і надання допомоги у збереженні культурної спадщини.

Вперше термін "етнічний туризм" було використано у 1977 р. В.Смітом, який визначив етнічний туризм як подорожі для вивчення культури та життя рідкісних чи екзотичних народностей. На прикладі тематичних досліджень індіанців о. Сан-Блас Панами і торайя – плем'я, що живе на півдні о. Сулавесі (Індонезія) – науковець виділив такі елементи етнотуризму як знайомство з умовами побуту та змістом культових церемоній⁸.

Аналізуючи погляд В.Сміта, Р.У.Макінтош та Ч.Р.Гоїлднер у 1990 році визначили етнічний туризм як поїздки з метою спостереження виражень культури і способу життя екзотичних народів. Такий висновок було зроблено на основі подорожей до Панами для вивчення індіанців на о. Сан-Блас або ізольованих гірських племен Ассам в Індії. Більшість існуючих досліджень етнічного туризму зосереджуються на відвіданні екзотичних і часто периферійних напрямків, які включають відображення повсякденного життя невеликих, часто ізольованих, етнічних груп

(В.Смит, 1989; Г.Москардо, П.Пірс, 1999). Інші вчені наголошують, що етнічний туризм повинен також включати подорожі до місць народження або проживання родичів (Б.Кінг, 1994; С.Р.Пітчфорд, 1995). На думку Б.Кінга (1994), до етнічного туризму відносяться подорожі, чия основна мотивація полягає у етнічному возз'єднанні. Мета етнічних возз'єднань активно простежується у країнах Північної Америки та Австралії, чия новітня історія була побудована на міграції, але це також стосується й частин світу, включаючи Африку, Європу та Азію⁹.

Етнічний туризм в Україні ще не набув значного поширення, є мало досліджений, тому декілька тлумачень терміну "етнічний туризм" надані в книзі М.П.Кляпа та в аналітичних статтях українських дослідників, таких як І.О.Бочан, І.А.Волкова, І.М.Кулаковська, М.Л.Орлова та інші.

З точки зору М.П.Кляпа та Ф.Ф.Шандора, етнічний туризм (ностальгічний, етнографічний туризм) – різновид туризму, який здійснюється туристами на місця свого історичного проживання. Етнічний туризм може бути як внутрішнім (наприклад, відвідування глибинки міськими жителями з метою ознайомлення з архаїчними говірками, фольклором, побутом, культурою і мовами автохтонних народів), так і зовнішнім, який пов'язаний з відвідуванням історичної батьківщини або місць народження родичів. Останній різновид часто називається ностальгічним туризмом, який отримав досить широке поширення у ряді регіонів світу – Ізраїль, Вірменія, Греція, Україна, Італія. Учасники ностальгічного туризму – в основному люди похилого віку, що раніше проживали в цій місцевості. Основна частина програм і мета приїзду – індивідуальне (або невеликими сімейними групами) відвідування різних регіонів.

І.О.Бочан розглядає етнічний туризм як важливу складову людських цінностей, як специфічний вид людської діяльності, мотивацією якої є пізнання краєзнавчих та країнознавчих ресурсів, ознайомлення з цінностями етнографічних груп у місцях їх компактного проживання на території України. Мета етнотуризму полягає у відвіданні етнотуристичного регіону нашої держави для ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, діалектами, кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів¹⁰. І.А.Волкова тлумачить термін "етнічний туризм" як поїздки, що організовуються до регіонів проживання нечисленних народів, які не мають власної державності або національно-адміністративної автономії у складі інших держав. Етнокультурний туризм сприяє більш тісним зв'язкам, обмінам представників цих народів, включенню їх культури у світову культурну спадщину¹¹.

На думку І.М.Кулаковської, етнічний туризм – це вид поїздок, під час яких туристи вивчають певну етнічну групу населення, їх життя, особливості культури, побутові моменти тощо. Етнотуризм має бути спрямований не лише на збагачення духовної культури, а й на виховання у молодого покоління національної самосвідомості, самоідентифікації. В рамках етнічного туризму можливе відвідування місць, де проживали предки або самі туристи, які в далекій молодості були виселені або виїхали з цих територій¹².

Причина того, що етнічний туризм часто розглядають як ностальгічний, пов'язана, напевне, з тим, що туристи, які зацікавлені звичаями та культурою певної нації, в першу чергу, хочуть дізнатися про ті народи, з якими в них є хоча б які-небудь генетичні зв'язки. Тому неправильно поєднувати етно- та ностальгічний туризм в один напрям діяльності.

Крім того, для з'ясування сутності етнотуризму доцільно дослідити етимологію самого поняття. Розпочнемо з того, що етнос (грец. *ethnos*) дослівно перекладається з давньогрецької мови як "не грек", "чужинець", "ідоловірець". Етимологічно воно означає стадо, група (натовп) людей, народ, плем'я, рід, іноземне плем'я і т.п. Сьогодні "етнос" вживається як наукове поняття та є еквівалентом давньогрецького слова "демос" (народ) у значенні специфічної міжпоколінної історико-культурної і природної, усвідомленої людьми спільноти. Тобто поняття "етнос" вживається як науковий термін для означення всіх історичних типів етнічних спільнот від племен до сучасних націй. Тому можна погодитися з думкою Л.М.Черчик і Н.В.Коленди, що етнотуризм – це вид туризму, який передбачає знайомство з історією та особливостями культури, побуту, життя окремого народу чи національної спільноти¹³.

Соціологічні дослідження демонструють, що одним із об'єднавчих чинників у суспільстві в регіональному вимірі є культурна та історична спадщина, поширення знань про особливості етнічних груп. Саме ці знання надають етнотуристичні подорожі, які не тільки розширюють уяву на національно-культурні самобутність населення різних регіонів, знайомлять з рівнем

сучасної культури, але й запобігають поширенню негативних стереотипів стосовно культурної й мовної ідентичності, щодо відмінностей жителів різних регіонів України. Учасники фокус-групового дослідження, проведеного у 2007 р. у різних регіонах України (м. Луганськ, м. Котовськ, м. Львів, м. Рівне, м. Черкаси, м. Дніпропетровськ, м. Тернопіль, м. Кіровоград, м. Миколаїв, м. Харків, м. Севастополь, м. Київ) відзначали низький рівень власної мобільності, вони не могли порівняти свої міста з іншими містами України, оскільки фактично з рідних міст не виїздили. Відповідно низький рівень внутрішньої географічної мобільності населення України є чинником поглиблення регіональних відмінностей ідентичності¹⁴. Водночас, респонденти наголосили, що отримати знання про громадян, які проживають у різних регіонах краще всього в ході поїздок та спілкування з місцевими жителями. Це дає більш повну інформацію про життя співгромадян в інших регіонах для подолання стереотипів та упереджень¹⁵.

Країни світу накопичили важливий та цікавий досвід розвитку етнотуризму, форми якого залежить від географічної та історико-культурної специфіки регіонів. Етнічний туризм може бути представлений двома основними видами. По-перше, це відвідування існуючих поселень, що зберегли особливості традиційної культури і побуту певних народів. Зазначені поселення можна назвати демонстраційними або показовими, і вони бувають як постійні, так і тимчасові (наприклад, стоянки кочівників-скотарів або мисливців і збирачів). Туристичні маршрути, що проходять через такі поселення, існують у багатьох країнах. Так, популярним видом відпочинку в Єгипті є сафарі по пустелі, під час якого туристи відвідують стоянки бедуїнів і знайомляться з їх кочовим укладом життя¹⁶.

Однією з цілей поїздки до Перу для багатьох туристів є бажання ознайомитися із традиційним побутом корінних жителів глибинних районів країни – зокрема джунглів басейну Амазонки. Аналогічні маршрути прокладені в горах Північної Індії і Північного Таїланду, у внутрішніх районах Австралії і на островах Океанії. Туристи відвідують традиційні свята та фестивалі, знайомляться з національною кухнею та ін.¹⁷.

По-друге, під час етнотуристичних подорожей відвідуються музеї, особливий інтерес серед яких викликають "скансени" – так звані "живі музеї" з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища, де туристів приваблюють не лише окремі споруди, предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну і духовну культуру попередніх епох. Вони знайомлять з традиційними ремеслами і видами діяльності, характерними для відповідної місцевості і часу, наприклад, з роботою мірошника, ткача, коваля, гончара, тесляра, винокура, пасічника та інших. Часто і самим відвідувачам музею пропонується спробувати свої сили під керівництвом фахівця. Кожен може відчути себе в ролі коваля чи гончара та ін. Скансени відрізняються від звичайних музеїв наявністю видовищного елемента. Їх специфіка полягає в тому, що в них існують широкі можливості безпосереднього неформального спілкування (під час організації змагань, обрядів, вистав, ярмарок, виступів фольклорних колективів), що становить одну з причин популярності цих музеїв серед різноманітних верств населення. У деяких музеях реконструюють і використовують транспортні засоби минулих років; невід'ємним елементом скансенів є традиційна кухня. Все готується "на очах" у відвідувачів, а іноді за їхньою участю, що надає туристам більших вражень.

Основна мета і завдання при створенні та функціонуванні музеїв під відкритим небом полягає у збереженні найцікавіших автентичних пам'яток архітектури; створенні умов для вільного доступу до цих будівель широких верств населення; у комплексній демонстрації народної культури і архітектури, предметів побуту, знарядь праці, ужиткового мистецтва, створенні моделі середовища і ландшафту. Такий тип музеїв сприяє відродженню народних ремесел і проведенню фольклорних свят; активізує індустрію туризму; сприяє вирішенню наукових проблем, пов'язаних з пошуком, збором, вивченням, реставрацією експонатів. Таким чином, скансени виконують низку функцій, а саме: компенсаторну, рекреативно-оздоровчу, культурно-просвітницьку, комунікативну, екологічну, соціальну, економічну тощо¹⁸.

Перший такий музей під відкритим небом був створений у 1891 р. у Швеції і отримав назву "Скансен" (музей просто неба). У ньому зібрані традиційні будівлі з усієї Швеції, проводяться фестивалі і демонструються національні танці¹⁹. Музеї під відкритим небом існують в даний час в різних країнах, у тому числі в Україні. Найбільш давніший з українських музеїв під

відкритим небом – Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав", створений у 1951 р. на основі краєзнавчого музею, що займав всього три кімнати в родовому будинку друга Тараса Шевченка – місцевого лікаря А.Козачковського. На сьогодні це один з найбільших історико-етнографічних заповідників України, його площа становить 3050 га. Заповідник зберігає визначні пам'ятки історії та культури, різноманітні музейні колекції, що мають велике історичне й художнє значення. До складу заповідника входять більше 400 об'єктів та пам'яток культурної спадщини. У його складі діють 24 тематичні музеї різних профілів, більшість з яких розміщується у пам'ятках архітектури (церкви, колишні міщанські та поміщицькі будинки, селянські хати та ін.). Основний фонд заповідника налічує більше 180 тис. одиниць збереження²⁰.

У заповіднику щорічно складається "Календар проведення культурно-мистецьких заходів Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав", проводяться численні культурно-мистецькі заходи: вистави, фольклорні свята, творчі та музичні вечори (наприклад, "Етнографічне свято Різдвяне дійство", "Етнографічне свято Масляна", "Етнографічне свято Зелена неділя", "Свято майстрів" та ін.)²¹.

Нове розуміння культури в суспільному розвитку й усвідомлення необхідності збереження історико-культурної спадщини та її різноманіття у світі розширюють перспективи етнічного туризму як ресурсу регіонального розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі туризм із переважно економічного явища перетворюється на соціальний й культурний феномен.

За кордоном велику увагу приділяють збереженню історико-культурної спадщини і організації етнічного туризму. Накопичений значний досвід в організації етнічного туризму, вивчення якого видається особливо важливим для України, сприяє пошуку альтернативних рішень в організації даного виду туризму. Серед країн, що розвиваються в даному туристичному напрямку можна виділити Росію, Австралію, Канаду, Еквадор. Розглянемо деякі приклади зарубіжного досвіду організації етнічного туризму.

Росія володіє унікальними ресурсами для розвитку етнічного туризму. На території держави проживає близько 180 народів – представників різних культурно-мовних та етноконфесійних спільнот. Росія традиційно сприймається як країна з величезною культурно-історичною спадщиною та етнокультурним потенціалом²².

В даний час в Росії розробляються проекти, метою яких є стимулювання економічного розвитку громад корінного населення за допомогою етно-екологічного туризму як виду економічної діяльності корінних народів, здійснюваної ними на територіях їхнього традиційного природокористування. Подібні інноваційні проекти спрямовані на розвиток сталого етнічного туризму силами місцевого та корінного населення. Представникам громад корінних нечисленних народів Півночі була надана можливість навчатися основам організації і розвитку етнічного туризму як стійкого бізнесу на власних територіях²³.

Приклади успішної реалізації таких проектів вже є на Камчатці, Алтаї, в Бурятії, на Уралі, в Карелії, Комі, на Кавказі, в Удмуртії та ін.²⁴. У Хабаровському, Приморському краях, а також в Республіці Саха та Томській області від 2006 року реалізуються проекти "Інноваційна модель розвитку аборигенного туризму". В рамках проекту вивчаються регіональні можливості організації етнічного туризму, проводяться зустрічі та круглі столи з адміністраціями, туристичними фірмами, вченими, з керівництвом охоронних природних територій, громадськими організаціями корінних народів Півночі, Сибіру і Далекого Сходу, здійснюється збір інформації та створення бази даних, вийшли друком путівники з аборигенному туризму²⁵. Так, в м. Якутськ (Республіка Саха) в рамках проекту "Інноваційна модель розвитку аборигенного туризму в Росії", що фінансувався Європейською Комісією, були організовані курси для представників корінних нечисленних народів Півночі з основ екологічного та етнографічного туризму.

Стажери вивчали основи екологічного та етнографічного туризму, знайомилися з історією, світовою практикою і російським досвідом організації екологічного туризму, правилами поведінки в екотуризмі, психологічними особливостями туристів з різних країн, маркетингом та розробкою турпродукту, ціноутворенням, просуванням на туристському ринку. Крім того, стажери презентували свої проекти розвитку туризму на територіях їхнього компактного

проживання, працювали в інтерактивних групах, виявляли найбільш перспективні напрямки розвитку, ділилися своїм досвідом. У ході роботи семінару стажери не тільки вчилися, але й самі розробляли турпродукт, який в майбутньому можна буде пропонувати на туристичному ринку. На думку учасників семінару, розвиток етнотуризму на територіях їх споконвічного проживання є одним з видів підвищення соціально-економічної активності корінних народів, джерелом додаткового заробітку і пропаганди культури²⁶.

У Ленінградській області на регіональному рівні йде розробка відомчої цільової програми підтримки корінних нечисленних народів Ленінградської області. Її мета – зберегти і відродити національну самобутність корінних фіно-угорських народів.

В Удмуртській республіці розробляється "Проект "ВОРШУД" ("Святиня роду"), спрямований на створення етнографічного центру на базі шкільного музею в с. Шабердіно Зав'яловського району Удмуртської Республіки. Запорукою успіху даного проекту є прагнення жителів села зберегти еко-культурне середовище, зробити його привабливим для туристів, для цього максимально використовувати позитивні можливості національної культури і переваг сільської місцевості. Удмуртське відділення Союзу туріндустрії систематично проводить "круглі столи", на яких обговорюються проблеми розвитку етнотуризму в краю.

У Ненецькому Автономному Окрузі тісно переплетені культури відразу кількох народів: росіян, ненців і комі. Саме ця спільність і змусила представників Республіки Комі і НАО активно підтримати новий етнопроект з робочою назвою "Лапландія – Ненець – Комі", мета якого популяризувати культуру оленярів та привабити туристів у екзотичний округ, що поки що є "білою плямою" на туристичній карті Російської Федерації²⁷.

Головне завдання проектів з розвитку етнічного туризму спрямоване на те, щоб уберегти процес розвитку екологічного та етнічного туризму від непередбачених, однохвилинних тенденцій, надати йому стійкість, перш за все, за допомогою активного залучення корінних нечисленних народів у сферу туристського бізнесу. Гарантією стабільності та ефективності проектів розвитку туристського бізнесу та сталого розвитку у більш широкому сенсі, стане самостійне керівництво реалізації проектів представниками корінних нечисленних народів²⁸.

Екватор розташувався на двох півкулях Землі, ізольованість від зовнішнього світу створила унікальну основу для розвитку в країні етнічного туризму. Путівник по Екватору містить інформацію про більш ніж 40 туристичних фірм, що пропонують етнічні тури з розміщенням в родинних місцевих жителів, походи по тропічних лісах і знайомство з культурою місцевого населення. Ці об'єкти підприємства створюються за підтримки аборигенних організацій, місцевих природоохоронних фондів та ряду туристичних фірм. Управляють фірмами групи місцевих жителів, які контролюють полювання та беруть участь у створенні охорони природних територій на землях індіанців, де полювання та сільське господарство заборонені.

На початку 80-х рр. XX ст. економічна криза змусила місцеву громаду почати пошук додаткових видів діяльності, щоб забезпечити засоби до існування: збір і продаж лікарських рослин, недеревних продуктів лісу та ін. Але всі ці варіанти не відповідали критеріям екологічної стійкості, і від них довелося відмовитися. Єдиною перспективною ініціативою був розвиток етнічного туризму. Місцеві жителі стали пропонувати тури на каное самодіяльним туристам, які подорожують в цих краях. З самого початку стало очевидно, що культурні особливості цікавлять відвідувачів не менше, ніж природні, тому при плануванні турів особлива увага приділялася етнічним аспектам. Поступово обсяги туризму збільшувалися, розвивалася інфраструктура: були побудовані прості житла для туристів, а також невеликий етнографічний музей. При плануванні розвитку туризму широко використовувався принцип зонування: виділені території з мережею туристських природних стежок (екскурсії по яким проводять місцеві гіді), а також зони суворої охорони і місця традиційного полювання (тільки для корінних жителів)²⁹.

Канада. Найбільш яскрава і специфічна риса канадського суспільства – це його етнічна мозаїчність. За переписом населення 2006 року визнали себе корінним населенням 1172790 осіб, що становить близько 4 % всього населення, з цього числа 54 % є статусними індіанцями, 31 % – метиси, 10 % нестатусні індіанці і 5 % – інуїти.

Конституція Канади визнає три групи корінних народів (яких називають "Першими націями"): 1) індіанці (в даний час індіанців називають "американцями", або по самоназві окремих народів і племен); 2) метиси (нащадки від шлюбів французів і англійців з індіанськими жінками в період

початкового освоєння Канади); 3) ескімоси-інуїти, які заселяють узбережжя й острови Льодовитого океану (в даний час ескімосів прийнято називати по їх самоназві "інуїтами").

Слід зазначити, що в Канаді індіанці підрозділяються на статусних та нестатусних. Це поділ має велике значення для самих індіанців, тому статусні індіанці мають в повному обсязі всі пільги і права, надані "Законом про індіанців", в той час як нестатусні індіанці, не мають можливості підтвердити свій статус, такими правами і пільгами не володіють.

Статусні індіанці по федеральним і місцевим законам звільнені від податків, забезпечені медичною страховкою і медичними послугами, вони отримують субсидії на будівництво і стипендії на освіту. Нестатусні індіанці – це вже асимільована частина корінного населення, вони не належать ні до якого конкретного племені і живуть переважно в містах.

Статусні індіанці живуть в громадах, яким виділяються землі і фінансування. Всього в Канаді налічується близько 600 громад, більша частина яких знаходиться в резерваціях. Статус резервацій, як спеціальна територіальна одиниці, має ряд особливостей:

1) на території резервацій відсутні звичайні для даної держави органи місцевого управління та одиниці адміністративно-територіального поділу;

2) живучи у резервації громади зберігають традиційні форми управління, що склалися на основі давніх традицій. Однак, якщо до недавнього часу в країні проводилося адміністративне злиття громад різних народів на основі економічних та адміністративних критеріїв і при цьому етнічний аспект ігнорувався, то з 1985 р. громадам законодавчо надано право самостійно формувати свій склад;

3) незалежно від того, хто є в резервації власником землі, держава або відповідна община, вирішення питань поселення на території резервації, розробки природних копалин та іншого використання території здійснюється за наявності згоди ради громади. Формально в Канаді налічується 2370 резервацій, що займають площу в 27,5 тис. кв км. Реально заселено менше 900 резервацій.

Дані останнього перепису (2006 р.) населення Канади показують, що з 1172790 представників корінних народів в резерваціях живе всього 308 490 осіб, поза резервацій проживає 864295 осіб, з них у сільській місцевості 240 825 чол. і 623 470 осіб в містах. Чисельність північноамериканських індіанців – 698025 осіб, з них у резерваціях проживають 300755 осіб Інуїти налічують 50 480 осіб, з них у резерваціях проживає 435 осіб, метисів – 389 780 осіб, з них у резерваціях живе 4320 осіб³⁰.

Біля м. Хезелтон в північно-західній частині провінції Британська Колумбія, Канади розташоване "Історичне поселення та живий музей Ксан" корінного народу — "джитксан" (Gitxsan). Територія проживання цього народу охоплює більшу частину області, відомої як Країна Скіна (Skeena Country), а назва народу походить від: "Git", що означає "people of" – "народ", а "Xsan" означає "the River of Mist" – "ріка туману". "Історичне поселення та живий музей Ксан" відкриті для відвідин цілий рік. Тут можна за своїм бажанням обрати одне або кілька занять (екскурсій), оглянути різні типи жител, познайомитися зі стародавніми технологіями і знаряддями праці, які використовувалися для виготовлення каное, з технологією обробки хутра, виробництва кошиків. Відвідати музей, колекції якого складається з приблизно 600 найменувань. Елементи матеріальної культури включають: вигнуті коробки, церемоніальні маски, ковдри, вбрання, рибальські снасті, мисливське приладдя та ін. Щорічно в етнічному поселенні готується нова театральна постановка на сюжет стародавніх легенд. У національному кафе на території села пропонується меню з традиційних страв аборигенів³¹.

Досить цікавою є співпраця корінного населення Канади з адміністрацією національних парків. З недавнього часу став спостерігатися деякий прогрес до включення корінних народів у процес організації та управління парками і охоронними територіями. Так як понад 95 % національних і провінційних парків в Канаді розташовані поблизу аборигенних селищ і громад, або всередині їх традиційних земель, залучення корінних співтовариств до організації та управління цими територіями досить істотна для їх благополуччя. Близько третини таких парків Канади мають Ради з управління, до складу яких входять представники аборигенних народів. Спільноти корінних народів беруть активну участь в організації та наданні туристсько-екскурсійних послуг відвідувачам охоронних територій³².

Австралія – континент, ізолюваність якого дозволила зберегти самотній етнос. Етнічний туризм в Австралії включає тури на човнах, культурні та екологічні. Ці тури проводяться на землях корінного населення, в національних парках і традиційно племінних землях. Перебуваючи у володінні корінного населення, туристські підприємства мають можливість для збереження культурної та природної різноманітності, а також дають роботу місцевому корінному населенню. Такий етнографічний туризм відповідає всім вимогам, забезпечує стале використання ресурсів і виконує просвітницьку функцію. У ньому беруть участь і великі землевласники, і місцеве населення. Важливу роль у розвитку етнічного туризму відіграє держава. Наприклад, у травні 2012 р. Австралійське державне управління з туризму розробило сайт Aboriginaltourism.australia.com, присвячений виключно етнічному туризму. Сайт покликаний представити всьому світу різноманітні туристські програми за участю корінних жителів³³.

Як наслідок, розвиток етнічного туризму стає популярним напрямком у світовому туризмі. Враховуючи, що етнічне розмаїття стрімко скорочується, даний вид туризму буде затребуваний у зв'язку з його унікальністю і неповторністю.

Україна має значний потенціал для розвитку етнічного туризму. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: 57 206 – пам'ятки археології (418 з яких національного значення), 51 364 – пам'ятки історії (147), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (45), 16 293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (3 541). Функціонує 61 історико-культурний заповідник, в тому числі 13 національних³⁴.

Значно поширені в Україні етнографічні музеї які збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, які знайомлять сучасників із процесами етногенезу, побутом і культурою різних етнічних спільнот та історичних періодів³⁵. Більшість сучасних етнографічних музеїв країни репрезентують відвідувачам тематичні експозиції традиційної культури українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII – початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, низинне Закарпаття, Західне і Східне Поділля, Волинь і Центральнo-Східне Полісся, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Донеччина, Надчорномор'я). Серед них: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського і Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Печенізький краєзнавчий музей та Етнографічний музей "Українська слобода" у Харківській області, Музей культури та побуту Уманщини, Національний музей народної архітектури та побуту України у с. Пирогові, Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" та ін.³⁶.

За роки незалежності України виникло багато приватних музеїв, серед яких важливе місце займають історико-культурні та етнографічні музеї. Зокрема, приватний Музей Довбуша в с. Космачі³⁷, Харківський приватний музей міської садиби³⁸, Регіональний музей етнографії сіл пониззя ріки Теремля³⁹, Музей української домашньої ікони в м. Радомишль⁴⁰, Музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина)⁴¹ та інші.

На базі державних та приватних етнографічних музеїв України формуються сучасні етнічні тури. Сьогодні туристичні фірми пропонують такі етнічні тури, як "Гуцульські коломийки" – ознайомлення з побутом та традиціями гуцулів і відвідуванням Музею гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина, Івано-Франківська обл.), музею "Гуцульська Гржда" (с. Криворівня, Івано-Франківська обл.), музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття "Гуцульщина" (м. Коломия, Івано-Франківська обл.), музею "Писанки"⁴²; етнічний тур "Полтавський колорит" – занурення в загадковий і гостинний Полтавський край з відвідуванням Полтавського Краєзнавчого музею (м. Полтава), Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (сmt. Опішне, Полтавська обл.)⁴³; етнічний тур "Трипільська Україна" – з метою долучення до історії та культури Трипільської цивілізації на базі відвідування Київського обласного археологічного музею (с. Трипілля, Київська обл.), приватного історико-археологічного музею "Прадавня Аратта – Україна" (с. Трипілля, Київська обл.) та "Трипільського скверу" (м. Ржищів, Київська обл.)⁴⁴.

Однією з активних форм безпосереднього залучення іноземних та вітчизняних туристів до української етнічної культури є організація фестивальних дійств, фольклорних свят, які проводяться щорічно у зв'язку зі вступом України до Міжнародної Ради з організації фестивалів фольклору й народного мистецтва (CIOFF) відповідно до Положення про Міністерство культури і мистецтв України, затвердженого Указом Президента України від 9 грудня 1995 року № 1136/95. У цьому документі передбачено визначення порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості. Згідно наказу Міністерства культури і мистецтв України від 06.08.98 № 363 "Про затвердження порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості" завдання Міжнародного фестивалю полягає у "розвитку культури й культурних традицій народів різних країн; пропаганді народного мистецтва, звичаєвої та традиційної культури, фольклорних скарбів; ознайомлення зарубіжних колективів країн – учасниць фестивалю з українською культурою, фольклорною спадщиною українського народу; обміні досвідом роботи колективів, налагодження творчих та наукових контактів на взаємовигідних умовах; пропаганда культурних набутків української діаспори, зміцнення культурних зв'язків з українцями зарубіжних країн"⁴⁵.

До списку міжнародних фестивалів, що проводяться в Україні входять: Міжнародний фестиваль "Поліське літо з фольклором", Міжнародний фестиваль "Калинове літо на Дніпрі", Міжнародний фестиваль "Етновир", Міжнародний фольклорний молодіжний фестиваль традиційної культури "Древлянські джерела" та ін.⁴⁶.

Поштовхом до розвитку етнічного туризму і формування загальнонаціональної ідентичності стали державні програми: Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року (затверджена Постановою КМУ від 10 червня 2002 р. № 389), Державна програма розвитку туризму на 2002 – 2010 роки (затверджена Постановою КМУ від 29 квітня 2002 р. № 583). У "Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" (затверджена Постановою КМУ від 21 липня 2006 р. № 1001) згадується значна кількість пам'яток історії та культури, які можуть привабити іноземних та вітчизняних туристів, наголошується на низькому рівні інформаційно-рекламного забезпечення на внутрішньому і зовнішньому ринках. На сьогодні в Україні не ведуться системні дослідження можливостей етнічного туризму для розвитку малих міст і сільських населених пунктів, не ведеться статистичний облік етнічного туризму. Культурна спадщина не рекламується достатньою мірою на внутрішньому і зовнішньому ринках. Наприклад, з 437 українських музеїв тільки 97 мають власні сайти (23 – київські музеї, 74 – регіональні музеї). Більшість сайтів музеїв мають лише українську та російську версії⁴⁷.

Однак, головними перспективами розвитку етнічного туризму можуть стати наступні кроки: вивчення та застосування міжнародного досвіду державної підтримки етнічного туризму; створення та розроблення кільцевих, лінійних, спеціальних маршрутів на основі етнографічних пам'яток та етнокультурних об'єктів. Дані маршрути на початковому етапі їх впровадження повинні бути спрямовані на специфічний сегмент споживачів, а саме на тих, хто цікавиться етнокультурною спадщиною, в першу чергу – це громадяни України, учнівська та студентська молодь, а також іноземні туристи, українці з діаспори. Важливе місце в цьому процесі належить численним громадським організаціям України.

Отже, етнічний туризм є одним з основних засобів пізнання власної країни, формуванню гордості за її культурні надбання. Мета етнічного туризму полягає у відвіданні будь-якого етнотуристичного регіону нашої держави для ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, діалектами, кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів. Розвиток цього виду туризму в Україні стає новим і провідним напрямом діяльності. За кордоном велику увагу приділяють збереженню історико-культурної спадщини і організації етнічного туризму. Розглянувши приклади зарубіжного досвіду організації етнічного туризму Австралії, Канаді, Непалі, Еквадорі можна стверджувати, що основою зародження, стабільності і розвитку є співпраця місцевого населення з державною владою для розвитку не лише матеріально-технічної бази та маршрутів за напрямками, а й іміджевих брендів та реклами.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, для більшості регіонів України і орієнтація на етнічний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення.

- ¹ Про туризм: Закон України // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. – К., 2002. – С. 5.
- ² Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии. – М., 2003. – С. 426.
- ³ Бочан І.О. Вступне слово про етнотуризм // Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 2 – 3 березня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів, 2011. – С. 1.
- ⁴ Кулаковська І.М. Розвиток етнічного туризму на Житомирщині в часи становлення державності України / Київський національний університету культури і мистецтв // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2012_3/26.pdf
- ⁵ Кузьмук О.І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>.
- ⁶ Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ku/2011_32/32-1-19.pdf.
- ⁷ Шикеринець В.В. Передумови розвитку етнотуризму в Карпатському регіоні / Інститут туризму Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2012_221/html/28.html.
- ⁸ Yang Li. Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China. – Waterloo, Ontario, 2007. – Pp.1 – 2 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ Бочан І.О. Вступне слово про етнотуризм // Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 2 – 3 березня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів, 2011. – С. 1.
- ¹¹ Волков И.А. Этнокультурный туризм в Крыму: сущность и факторы развития // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Сер. "Экономика и управление". Т. 22 (61). – № 2. – 2009. – С. 113.
- ¹² Кулаковська І.М. Вказ. праця.
- ¹³ Черчик Л.М., Коленда Н.В. Культурна спадщина як складова туристично-економічного співробітництва // Науковий вісник Ужгородського університету. – Сер. "Економіка". – Спецвип. 33. – Ч. 3. – 2011. – С. 210.
- ¹⁴ Кузьмук О.І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>.
- ¹⁵ Спільна ідентичність громадян України: підґрунтя, виклики, шляхи формування // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 9 (93). – С. 26.
- ¹⁶ Воскресенский Ю.В. Международный туризм: учеб. пособие. – М., 2006. – С. 137.
- ¹⁷ Ресурсы этнического туризма в Самарской области: учеб. пособие / Сост.: С.Э.Зубов, М.В.Кржижевский. – Самара, 2007. – С. 5.
- ¹⁸ Кулаковська І.М. Вказ. праця.
- ¹⁹ Ресурсы этнического туризма в Самарской области. – С. 6.
- ²⁰ Офіційний сайт Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niez-pereyaslav.com.ua/ua/2011-11-17-12-31-22>.
- ²¹ Там само.
- ²² Тихонова Т. Ю. Этнический туризм в развитии регионов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Geographia/1_112134.doc.htm.
- ²³ Чумаков К.А. Этно-экологический туризм в сохранении природного и культурного наследия // Новая жизнь. – 2006. – № 5. – С. 15 – 16.
- ²⁴ Семкина Н.С., Прокопьева Т.А. Перспективы развития этнографического туризма в России // Вестник Сочинского государственного университета туризма и курортного дела. – 2010. – № 3. – С. 107.
- ²⁵ Тихонова Т.Ю. Вказ. праця.
- ²⁶ Семкина Н.С., Прокопьева Т.А. Вказ. праця. – С. 107.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ Чумаков К.А. Вказ. праця. – С.15 – 16.

- ²⁹ Ковынева Л.В. Зарубежный опыт организации этнографического туризма // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer27/516.pdf>.
- ³⁰ Кожемякина В.А. Коренные народы Канады: этноязыковые и культурно-языковые проблемы // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2009_01/3.pdf.
- ³¹ Офіційний сайт "Ksan historical villace" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ksan.org/index.htm>.
- ³² Ковынева Л.В. Вказ. праця.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Кузьмук О.І. Вказ. праця.
- ³⁵ Кулаковська І.М. Вказ. праця.
- ³⁶ Рутинський М.Й, Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К., 2008. – С. 25 – 26.
- ³⁷ Музей Довбуша в с. Космачі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karpaty.info/ua/uk/if/ks/kosmach/museums/dovbusha/>.
- ³⁸ Офіційний сайт Харківського приватного музею міської садиби // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ysadba.rider.com.ua/>.
- ³⁹ Офіційний сайт Регіонального музею етнографії сіл пониззя ріки Теремля // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tozak.org.ua/muzeum.html>.
- ⁴⁰ Офіційний сайт Музею української домашньої ікони в м. Радомишль // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radozamok.com.ua/dusha-ukrainy-krupneishiy-muzei-ikon-v-vostochnoi-evrope.html>.
- ⁴¹ Офіційний сайт Музею гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karpaty.info/ua/uk/if/vh/verkhovyna/museums/kumlyk/>.
- ⁴² Офіційний сайт туристичного агентства "Клуб мандрівників" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://travellers-club.lviv.ua/carpathian/carpaty/01.htm>.
- ⁴³ Офіційний сайт туристичної компанії "Унікальна Україна" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uu-travel.com/lang/ua/tour/id/poltavaorishne-051/>.
- ⁴⁴ Офіційний сайт туристичної компанії "Унікальна Україна" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uu-travel.com/lang/ua/tour/id/trypilskaukraina-160/>.
- ⁴⁵ Про затвердження Порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості. Наказ Міністерства культури і освіти від 06.08.98 № 363 // [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0629-98>.
- ⁴⁶ Офіційний сайт CIOFF (Міжнародної ради організацій фольклорних фестивалів і народних мистецтв) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cioff.org/contact-section.cfm?id=72>.
- ⁴⁷ Кузьмук О.І. Вказ. праця.

В статье рассматриваются сущность и составляющие этнотуризма, исследован зарубежный опыт развития этнотуризма и определены его проблемы в Украине.

Ключевые слова: этнический туризм, скансен, этнографические музеи, историко-культурное наследие.

The article deals with the nature and components of ethnic tourism, the analysis of the mechanism of state regulation and the resource base of ethnic tourism in Ukraine. Studied international experience of ethnic tourism and identified its problems in Ukraine.

Keywords: ethnic tourism, skansen, ethnographic museums, historical and cultural heritage.